

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра психології та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА (БАКАЛАВРСЬКА) РОБОТА

Розвиток самоконтролю дітей молодшого шкільного віку
в процесі ігрової діяльності

Виконала студентка групи Пб-4
спеціальності 053 Психологія
Двуліт Вероніка Віталіївна
Керівник: Галієва О. М.
Рецензент Залановська Л. І.
Нормоконтроль: Софія СИТНИК

Запоріжжя, 2024

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота: 67 с., 32 джерела, 5 таблиць.

Об'єкт дослідження – самоконтроль дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – процес розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку за допомогою ігрової діяльності.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація матеріалу); емпіричні (у дослідженні використано дві методики: «Адаптована українськомовна шкала наполегливості і дисципліни» (за Т. Літлом та Б. Веннером), «дитячий варіант опитувальника Р. Кеттела»); методи математичної обробки даних з подальшою їх інтерпретацією.

Проблема розвитку дітей, який би відповідав віковій нормі, у кризовий для України період – період повномасштабного вторгнення росії на територію незалежної України – перетворюється у виклик, який постає перед науковцями та практикаками, які працюють в сфері психології. У цьому контексті особливо важливо, на нашу думку, звернути увагу на розвиток самоконтролю дітей молодшого шкільного віку, оскільки цей вік є сензитивним періодом розвитку даного психічного явища. Саме в цей період дитина стає суб'єктом навчання, якщо вона самостійно регулює свою навчальну діяльність, керує нею.

Самоконтроль дитини молодшого шкільного віку проявляється у здатності контролювати власні емоційні реакції; готовності та здатності слідувати встановленим правилам як в закладі освіти, так і у повсякденному житті; здатності концентруватися на виконанні певного завдання.

Основним, природним засобом, який можна використати в такій програмі є ігрова діяльність. Ігрова діяльність дозволяє моделювати певні соціальні ситуації, засвоювати соціальні норми тощо.

САМОКОНТРОЛЬ, ВОЛЬОВА РЕГУЛЯЦІЯ, ГРА, ІГРОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ, ДІТИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема розвитку дітей, який би відповідав віковій нормі, у кризовий для України період – період повномасштабного вторгнення росії на територію незалежної України – перетворюється у виклик, який постає перед науковцями та практиками, які працюють в сфері психології. Так, наприклад, у дослідженні ЮНІСЕФ в Україні «Життя дітей під час війни україна – лютий 2024» зазначено, що «діти демонструють психічні та фізичні ознаки стресу та підвищену занепокоєність/тривожність через війну, яка розглядається як значна перешкода для соціального та емоційного розвитку дітей» [8].

У цьому контексті особливо важливо, на нашу думку, звернути увагу на розвиток самоконтролю дітей молодшого шкільного віку, оскільки цей вік є сензитивним періодом розвитку даного психічного явища. Саме в цей період дитина стає суб'єктом навчання, якщо вона самостійно регулює свою навчальну діяльність, керує нею. Такі особливості обумовлені, в першу чергу, як зазначає Т. Дудкевич, фізіологічними особливостями, бо в молодшому шкільному віці «відбувається інтенсивний розвиток нервової системи, її можливості значно розширюються, збільшується вага лобних відділів головного мозку, що створює можливості для здійснення довільної поведінки, планування, виконання і контролю програми дій» [7]. Самоконтроль дитини молодшого шкільного віку проявляється у здатності контролювати власні емоційні реакції; готовності та здатності слідувати встановленим правилам як в закладі освіти, так і у повсякденному житті; здатності концентруватися на виконанні певного завдання.

Проблема розвитку самоконтролю на сьогодні залишається актуальним предметом наукових розвідок в галузі психології, таку думку підтверджують численні дослідження даного феномену. У психологічній науці питання самоконтролю розглядалося такими науковцями: З. Фрейдом, К. Хорні, Б. Скіннером, Г. Салліваном, Р. Кеттеллом, Н. Кувшиновим, П. Гальперіним,

Л. Долинською, та ін. Оскільки проблема самоконтролю є одним із найбільш складних аспектів психології особистості, сутність та зміст цього поняття вимагають подальшого дослідження [7, с. 133].

Відповідно до сформульованої актуальності закономірним є наступне протиріччя: між потребою розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку в сьогодення та відсутністю спеціально розроблених засобів щодо його розвитку. Таке протиріччя, на нашу думку, можна вирішити шляхом розробки програми, яка би сприяла розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку. Основним, природним засобом, який можна використати в такій програмі є ігрова діяльність. Ігрова діяльність дозволяє моделювати певні соціальні ситуації, засвоювати соціальні норми тощо.

Таким чином, відповідно до визначеної актуальності дослідження та протиріччя, тему бакалаврської роботи сформульовано у такій редакції: «Розвиток самоконтролю дітей молодшого шкільного віку в процесі ігрової діяльності».

Об'єкт дослідження – самоконтроль дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – процес розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку за допомогою ігрової діяльності.

Мета дослідження – теоретичний аналіз та емпіричне дослідження проблеми розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку у процесі ігрової діяльності.

Завдання дослідження:

- 1) здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку у процесі ігрової діяльності;
- 2) виявити стан розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку;
- 3) розробити та апробувати програми розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку у процесі ігрової діяльності;
- 4) виявити ефективність програми розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку у процесі ігрової діяльності.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація матеріалу); емпіричні (у дослідженні використано дві методики: «Адаптована україномовна шкала наполегливості і дисципліни» (за Т. Літтлом та Б. Веннером), «дитячий варіант опитувальника Р. Кеттела»); методи математичної обробки даних з подальшою їх інтерпретацією.

Методологічне підґрунтя. Методологічною основою бакалаврської роботи виступають: психологічний аспект розвитку самоконтролю і самооцінки з'ясований у дослідженнях Г. Саллівана, Е. Фромма, К. Хорні, Н. Побірченко, В. Співака, З. Фрейда, Б. Скіннера, Н. Кувшинова, П. Гальперіна, Л. Долинської та ін.

Експериментальна база. Дослідно-експериментальна робота виконувалась в Науковому ліцеї комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради у якому взяли участь 42 учні (21 учень 4-А класу та 21 учень 4-Б класу), віком від 10-11 років.

Теоретичне значення дослідження. Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні наукового матеріалу з проблеми розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку за допомогою ігрової діяльності.

Практичне значення дослідження. Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці програми ігрових занять щодо розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дослідження відбулася на V Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених (Двуліт В. В. Зміст та сутність поняття «самоконтроль». *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу*: збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 18–19 квітня 2024 р.)

за заг. Ред. В. Нечипоренко. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2024 (*подано до друку*).

Структура і обсяг роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний обсяг роботи викладено на 37 сторінках, загальний обсяг дослідження складає 69 сторінок. Дослідження містить 5 таблиць.

ВИСНОВКИ

В процесі вирішення проблеми розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку у процесі ігрової діяльності нами було поставлено мету, відповідно до якої послідовно було вирішено чотири основних завдання. Відповідно до мети та завдань бакалаврської роботи можна зробити такі узагальнення:

1. Під час виконання першого завдання – «здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку у процесі ігрової діяльності» – нами було визначено, що науковці розглядають самоконтроль як здатність усвідомлено (цілеспрямовано) регулювати власну поведінку та діяльність; раціональну рефлексію та оцінку суб'єктом власних дій на основі особистісно-значущих мотивів та установок (Г. Салліван, Е. Фромм та К. Хорні); здатність людини до самоаналізу і самооцінки власного «Я» (В. Шинкарук). Окрім того, вважаємо, що результатом здійснення процесу самоконтролю є обрання допустимих й найбільш прийнятих форм реагування на обставини оточуючої дійсності (Н. Побірченко).

Окрім того, встановлено, що структуру самоконтролю складають когнітивний та поведінковий компонент, які були нами покладені в основу розробки критеріїв та показників досліджуваного явища.

Слід зазначити, що самоконтроль на початку молодшого шкільного віку відіграє незначну роль, але поступово самоконтроль переходить до складніших, рефлексивних форм, що дозволяють дітям критично оцінювати власні дії: на початку молодшого шкільного віку самоконтроль здійснюється за допомогою зовнішніх зразків (за допомогою дорослих), а згодом діти вчаться контролювати свою діяльність самостійно, спираючись на власні знання та навички. Окрім того, самоконтроль має рівні та етапи розвитку.

Окрім цього нами визначено, що гра залишається важливим елементом навчального процесу початкової школи. При цьому, ігрова діяльність є багатокомпонентною та поліфункціональною, її можна використовувати як самостійну технологію навчання, елемент педагогічної технології або як окремий етап уроку чи позакласної виховної роботи. Структура гри як діяльності включає постановку мети, планування, реалізацію та аналіз результатів. Структура гри як процесу охоплює ролі, ігрові дії, використання предметів, відносини між гравцями, сюжет. Особливо важливою в контексті нашого дослідження є теза про те, що гра сприяє розвитку навчальної діяльності, формуючи мотивацію та довірливу соціальну поведінку дітей молодшого шкільного віку, в тому числі і самоконтроль, підпорядковуючи їх певним правилам та нормам, що є важливим для їхнього майбутнього навчання та соціалізації.

2. На виконання другого завдання – виявити стан розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку – нами було описано процес проведення емпіричного дослідження. У організованому нами дослідженні перевірялося наступне припущення: рівень розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку залежить від ігрової діяльності, яка посідає одне з основних місць у розвитку дітей молодшого шкільного віку. Для цього, на основі компонентів самоконтролю, були визначені компоненти (когнітивний, поведінковий), показники (здатність усвідомлення власних емоцій, почуттів, поведінкових реакцій та вміння планувати свої дії, передбачати наслідки, робити вибір на користь реалізації певних цілей; здатність стримувати поведінку, яка б не відповідає встановленим нормам, а також вміння розуміти та називати власні емоції), підібрані відповідні діагностичні методики (методика «Адаптована україномовна шкала наполегливості і дисципліни (за Т. Літлом та Б. Веннером)»; методика «дитячий варіант опитувальника Р. Кеттела»), обрана вибіркова сукупність (21 учень 4-А класу Науковому ліцеї комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради та 21 учень 4-Б

класу Науковому ліцеї комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради).

Результатом первинного діагностування, яке було проведено з метою визначення рівня самоконтролю дітей молодшого шкільного віку, стали такі фактичні дані: показники високого рівня розвитку самоконтролю групи учнів 4-А класу мають на 1,25% більше, а ніж група учнів 4-Б класу; показники середнього рівня розвитку самоконтролю групи учнів 4-Б класу є більшими на 2,6% порівняно з групою учнів 4-А класу; показники низького рівня розвитку самоконтролю групи учнів 4-Б класу є меншими на 2,35% ніж в групи учнів 4-А класу. Відповідно до отриманих показників, було прийнято рішення обрати групу учнів 4-А як експериментальну, а учнів групи 4-Б як контрольної.

3. На виконання третього завдання – розробити та апробувати програму розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку у процесі ігрової діяльності – нами було розроблено та апробовано в експериментальній групі програму розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку. Програма складається із трьох модулів: підготовчо-організаційний, розвитковий та заключний. Загальна кількість занять, які включають три модулі – 10. Орієнтовний час реалізації кожного заняття – 40 хвилин. Бажана кількість занять на тиждень – 1–2.

4. На виконання четвертого завдання – виявити ефективність програми розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку у процесі ігрової діяльності – нами було проведено повторне діагностування респондентів експериментальної та контрольної групи. Було відібрано ті самі методики, що й для первинного діагностування (методика «Адаптована україномовна шкала наполегливості і дисципліни (за Т. Літлом та Б. Веннером)» та методика «дитячий варіант опитувальника Р. Кеттела»). Порівняння результатів первинної та повторної діагностики дозволили здійснити аналіз ефективності розробленої програми. Нами було встановлено, що результати формувального експерименту засвідчують позитивні зміни у розвитку самоконтролю дітей

молодшого шкільного віку в експериментальній групі: високий рівень підвищився на 7% (з 20,90% до 27,90%); середній рівень підвищився на 1,50% (з 47% до 48,50%); низький рівень зменшився на 8,5% (з 32,10% до 23,60%). В контрольній групі також відбулися зміни середній рівень збільшився на 2,05% (з 49,60% до 51,65%); низький рівень самоконтролю зменшився на 2,05% (з 29,75% до 27,70%); в той час, коли високий рівень не змінився.

Отримані результати дослідження свідчать про позитивний вплив впровадження програми розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку у процесі ігрової діяльності.

Отже, результати проведеної дослідно-експериментальної роботи мету дослідження було досягнуто, розв'язано всі поставлені завдання. Однак, здійснене дослідження не висвітлює усіх аспектів розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку. Перспективи подальшої роботи вбачаються в удосконалення розробленої програми розвитку самоконтролю дітей молодшого шкільного віку у процесі ігрової діяльності.